

М.С. Сарыбаев*¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Әлем тарихы кафедрасының докторанты, Алматы, Қазақстан,
e-mail: sarybaev09@mail.ru

ҚЫТАЙДЫҢ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫ ЖОЮДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қытайдың Орталық Азия елдері арасындағы қақтығыстарды жою үшін қауіпсіздік шараларын қолданудың жолдары сипатталады.

Біріншіден, Орталық Азия елдеріндегі геосаяси жағдайлар тұтастай қарастырылып, Орталық Азиядағы Терроризм мен радикалдану аса қауіпті проблема екендігі қарастырылады.

Екіншіден, трансұлттық қылмыстың түрлері туралы оның ішінде есірткі саудасы мен қару және адамдардың заңсыз айналымдары сипатталады.

Үшіншіден, этникалық және діни қарама-қайшылықтардың болуы қарастырылады. Осы қарама-қайшылықтардың болуының салдарынан аймақ елдерінде билікке байланысты қақтығыстар жиі көрініс алып тұрады.

Басты қарастырылатын мәселе: Қытайдың Орталық Азия елдері арасында әскери қақтығыстардың алдын алудағы іс-әрекеттері мен рөлі.

Зерттеудің негізгі мақсаты-Қытай мен Орталық Азия аймағындағы елдердің қауіпсіздік саласындағы, соның ішінде қауіп-қатерлер контекстіндегі ынтымақтастықтың перспективаларын, факторлары мен себеп-салдарларын, проблемаларын талдау және сипаттау болып табылады.

Бұл мақаланың ғылыми жаңалығы- халықаралық қатынастарды талдау мен бағалаудың жаңа тұжырымдамалық тәсілдерін әзірлеуге мүмкіндік беретін қауіпсіздік саласындағы мемлекеттер мен өңірлердің өзара іс-қимылы туралы ғылыми білімді кеңейтуден тұрады.

Зерттеудің ғылыми-практикалық маңыздылығы ол Қытай мен Орталық Азия елдерінің қауіпсіздік саласындағы өзара іс-қимылын қалыптастыру және дамыту бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Тірек сөздер: қауіпсіздік, Орталық Азия, Қытай, терроризм, радикалдану, Ислам мемлекеті, ЕҚЫҰ, медиация, бітімгерлік миссиясы

Сарыбаев М. С. *¹

¹ Докторант кафедры всемирной истории КазНПУ им. Абая, Алматы, Казахстан,
e-mail: sarybaev09@mail.ru

РОЛЬ КИТАЯ В ЛИКВИДАЦИИ КОНФЛИКТОВ МЕЖДУ СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

В этой статье описывается, как Китай применяет меры безопасности для устранения конфликтов между странами Центральной Азии.

Во-первых, геополитические условия в странах Центральной Азии рассматриваются в целом, а Терроризм и радикализация в Центральной Азии являются особенно опасной проблемой.

Во-вторых, о видах транснациональной преступности, в том числе о торговле наркотиками и оружием, а также о незаконном обороте людей.

В-третьих, рассматривается наличие этнических и религиозных противоречий. Из-за наличия этих противоречий в странах региона часто проявляются конфликты, связанные с властью.

Главный вопрос: действия и роль Китая в предотвращении военных конфликтов между странами Центральной Азии.

Основной целью исследования является анализ и описание перспектив, факторов и причинно-следственных связей, проблем сотрудничества Китая и стран Центрально-Азиатского региона в области безопасности, в том числе в контексте угроз.

Научная новизна данной статьи заключается в расширении научных знаний о взаимодействии государств и регионов в области безопасности, что позволяет разработать новые концептуальные подходы к анализу и оценке международных отношений.

Научно-практическая значимость исследования заключается в том, что оно может быть использовано для выработки практических рекомендаций по формированию и развитию взаимодействия Китая и стран Центральной Азии в области безопасности.

Ключевые слова: безопасность, Центральная Азия, Китай, терроризм, радикализация, Исламское государство, ОБСЕ, медиация, миротворческая миссия

*M.S. Sarybayev*¹*

¹Doctoral student of the Department of World History, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, E-mail: sarybaev09@mail.ru

CHINA'S ROLE IN ELIMINATING CONFLICTS BETWEEN CENTRAL ASIAN COUNTRIES TO ENSURE REGIONAL SECURITY

Abstract

This article describes how China applies security measures to resolve conflicts between Central Asian countries.

First, the geopolitical conditions in Central Asian countries are considered in general, and Terrorism and radicalization in Central Asia are a particularly dangerous problem.

Secondly, about the types of transnational crime, including drug and arms trafficking, as well as human trafficking.

Thirdly, the presence of ethnic and religious contradictions is considered. Due to the presence of these contradictions, conflicts related to power often manifest themselves in the countries of the region.

The main issue is China's actions and role in preventing military conflicts between the countries of Central Asia.

The main purpose of the study is to analyze and describe the prospects, factors and causal relationships, problems of cooperation between China and the countries of the Central Asian region in the field of security, including in the context of threats.

The scientific novelty of this article lies in the expansion of scientific knowledge about the interaction of states and regions in the field of security, which allows us to develop new conceptual approaches to the analysis and assessment of international relations.

The scientific and practical significance of the study lies in the fact that it can be used to develop practical recommendations for the formation and development of cooperation between China and Central Asian countries in the field of security.

Keywords: security, Central Asia, China, terrorism, radicalization, Islamic State, OSCE, mediation, peacekeeping mission

Кіріспе. Орталық Азия өңіріндегі қауіпсіздік ахуалы мәселесі қазіргі заманғы геосаяси қауіпсіздік сын-қатерлері контекстінде өзекті және маңызды болып табылады. Өз кезегінде Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықты дамыту өңірдегі халықаралық саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Екінші жағынан, әлемде COVID-19 пандемиясы, Украинадағы соғыс, экологиялық қауіптердің күшеюі және киберқылмыстың дамуы салдарынан қалыптасқан жаңа геосаяси жағдай мемлекеттер мен аймақтар арасындағы қатынастардың өзгеруіне егжей-тегжейлі назар аударуды және осы мәселелерді егжей-тегжейлі зерттеуді талап етеді.

Осыған байланысты Орталық Азия мен Қытай арасындағы жаңа геосаяси жағдайдағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықты зерттеу осы бағыттағы ынтымақтастықтың тенденциялары мен перспективаларын анықтау және талдау үшін маңызды. Сонымен қатар, Қытай мен Орталық Азия елдерінің қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастығын зерттеу аймақтағы геосаяси қатынастардың динамикасын сипаттау тұрғысынан маңызды.

Айта кету керек, Орталық Азия Шығыс және Батыс Азия, сондай-ақ Еуропа мен Азия арасындағы байланыс жолдарының қиылысында жаһандық аспектіде орналасқан. Бұл факторлар бұл аймақтың әлемнің көптеген елдері үшін стратегиялық маңызды болуына әкеледі.

Негізгі ережелер. Қазіргі таңда Орталық Азияның қауіпсіздік мәселесінде Қытайдың ролі артып келе жатқандығы анық. Болашақта бұл мәселе Ресеймен қақтығысқа алып келуі ықтимал.

Алдағы онжылдықта Мәскеудің Орталық Азиядағы ықпалына қауіп төнуі мүмкін екендігін Вашингтон қаласындағы Кеннан институтының жаңа есебі дәлел бола алады.

Қытайдың қауіпсіздік саласындағы рөлінің күшейгеніне қарамастан Орталық Азиядағы мақсаттары бірдей екі ел: Пекин мен Мәскеу соңғы жылдары өзара әріптестікті арттырған болатын. Екі елде Ауғанстаннан келетін тұрақсыздықтың алдын алып, экстремизм мен терроризмді ауыздықтауға мүдделі.

Сондай-ақ, Орталық Азия елдеріндегі геосаяси жағдайды зерттеуде Э.Ғабдуллин, Д.Баярху, М.Рахимов [1;2;3] сияқты ғалымдар айналысқан, олар өздерінің ғылыми еңбектерінде Орталық Азия елдерінің қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастығының негізгі ықтимал сценарийлерін баяндаған, бірақ маңызды нюанс мынада бұл тұжырымдамалар біршама ескіргенін ескере отырып, жазбалар 10 жылдан астам уақыт бұрын жарияланған. Алайда, бұл ғылыми жұмыстарды қолдану өте маңызды, өйткені оларды өңдеу осы мәселеге деген көзқарасты кеңейтуге мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Бұл мақалада Орталық Азия мен Қытай елдері арасындағы ынтымақтас-тықтың әртүрлі аспектілерінің өзара байланысы мен өзара іс-қимылын қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелі талдаудың әдіснамалық тәсілі қолданылды. Атап айтқанда, бұл тәсілді қолдану Қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың жай-күйіне әсер ететін экономикалық, саяси, әлеуметтік және басқа аспектілер сияқты әртүрлі факторларды талдауды қамтиды.

Ғылыми мақаланың мақсаттарына жету үшін келесі зерттеу әдістері қолданылды:

Әдеби дереккөздерді талдау. Бұл тақырыпты зерттеу ғылыми дереккөздерді, монографияларды, мақалаларды, есептерді, құжаттарды зерттеу негізінде жүргізілді, бұл зерттелетін мәселенің жай-күйін тексеруге және зерттеудің теориялық негізін құруға мүмкіндік берді.

Сараптамалық бағалау. Бұл ғылыми жұмыста Орталық Азия мен Қытай арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық деңгейіне қатысты нақты ақпарат алу, ынтымақтастықтың негізгі проблема-лары мен перспективаларын анықтау мақсатында түрлі сарапшылардың бірқатар ұстанымдары мен болжамдары қаралды.

Компаративті талдау. Бұл әдісті қолдану Орталық Азия мен Қытай елдерінің қауіпсіздік саласындағы әлемнің басқа аймақтарымен, атап айтқанда Ресей, АҚШ және Еуропа елдерімен ынтымақтастық деңгейін салыстырды. Бұл тақырыпты компаративті талдаудың негізгі аспектілерінің бірі Қытай мен Орталық Азияның жаңа геосаяси жағдайдағы рөлін, атап айтқанда АҚШ пен Қытай арасындағы геостратегиялық бәсеке-лестік контекстінде, сондай-ақ Ресейдің аймақтағы ықпалының артуы жағдайын-да бағалаудан тұрады. Қытай мен Орталық Азияның аймақтық қауіпсіздікке көзқарастары мен стратегия-ларын салыстыру олардың ортақ мүдделері мен ынтымақтастық мүмкіндіктерін анықтауға көмектеседі.

Сондай-ақ, компаративті талдаудың маңызды аспектісі Қытай мен Орталық Азияның жекелеген елдері арасындағы қарым-қатынас деңгейін Қытайдың басқа аймақтармен қарым-қатынасымен салыстыру болып табылады.

SWOT талдау. Әдістердің осы түрін қолдану есебінен Орталық Азия мен Қытай елдері арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың күшті және әлсіз жақтарын, сондай-ақ мүмкіндіктер мен қауіптерді қарау жүргізілді, бұл болашақта ынтымақтастықты дамыту әлеуеті туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Мысалы, бұл түрді талдау Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы ынтымақтастықтың перспективалы екенін және аймақтағы қауіпсіздік жағдайын күшейту тұрғысынан көптеген артықшылықтарға ие болуы мүмкін екенін көрсетті, бірақ субъектілер арасындағы мүдделерді үйлестіру мен келіспеушілік-тердегі ықтимал проблемалар бұл өзара әрекеттестіктің әлсіз жағы болуы мүмкін.

Модельдеу әдісі. Бұл әдіс әртүрлі сценарийлер мен әсер ету факторларын ескере отырып, Орталық Азия мен Қытай елдері арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықтың ықтимал дамуының модельдері мен болжамдарын жасауға мүмкіндік береді.

Атап айтқанда, осы тақырыптың әртүрлі аспектілерін зерделеу барысында қауіпсіздік және сауда саласындағы басқа елдер арасындағы ынтымақтастықтың дайын мысалдары қаралды, соның есебінен белгілі бір модельдер негізінде Орталық Азия елдері мен Қытай арасындағы ынтымақтастықтың перспективалары әзірленіп, бағаланды.

Сонымен қатар, статистикалық талдау әдістерін қолдану елдер арасындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық жағдайының сандық көрсеткіштерін және деректерді салыстырмалы талдауды алуға мүмкіндік берді.

Осылайша, кешенді тәсілді және зерттеудің әртүрлі әдістерін қолдану жаңа геосаяси жағдайда қауіпсіздік саласындағы Орталық Азия-Қытай ынтымақтастығының жай-күйі мен перспективалары туралы неғұрлым толық және объективті түсінік алуға мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылау. Орталық Азиядағы қауіпсіздіктің ең үлкен сын-қатерлерінің бірі-терроризм мен радикалдану. Ислам мемлекеті (ДАИШ) және Талибан сияқты топтар көршілес елдердегі әрекеттерін кеңейту үшін тірек ретінде пайдаланып, аймақтағы қатысуын арттырды. Радикалдану сонымен қатар жергілікті тұрғындар арасында, атап айтқанда экономикалық қиындықтарға тап болған және саяси және діни институттардан алшақтауды бастан кешіретін жастар арасында проблема болып табылады [4].

Терроризм мен радикалдану Орталық Азияның қауіпсіздігіне үлкен қауіп төндіреді, өйткені олар аймақтағы зорлық-зомбылыққа, тәртіпсіздікке және тұрақсыздыққа әкелуі мүмкін. Бұл құбылыстар зорлық-зомбылық пен террористік шабуылдардың көбеюіне ықпал етеді, бұл адам өліміне және инфрақұрылымның бұзылуына әкелуі мүмкін.

Ислам мемлекеті (ДАИШ) және Талибан-Орталық Азияда жұмыс істейтін ең танымал екі террористік топ. Екі топтың да идеологиясы мен іс-қимыл стратегиясында айырмашылығы бар, бірақ екеуі де ислам-дық экстремизмді насихаттайды және өз мақсаттарына жету үшін зорлық-зомбылықты қолданады [4].

ДАИШ Ирак пен Сирияда белсенді жұмыс істей бастады, бірақ содан кейін оның қатысуын басқа елдерде, соның ішінде Орталық Азияда таратты. Олардың мақсаты-бүкіл әлемде исламдық калифатты құру және олардың іс-қимыл әдістеріне кісі өлтіру, жарылыс және террорлық шабуылдар жатады. ИД Орталық Азияны жаңа содырларды жалдау және қару-жарақ пен содырларды басқа елдерге жіберу үшін алаң ретінде пайдаланады [5].

Екінші жағынан, Талибан Ауғанстаннан шыққан, бірақ Орталық Азияға да әсер етеді. Олар 1996 жылдан 2001 жылға дейін Ауғанстанда билікте болды және қатаң Ислам Заңын (шариғат) қолданды. Талибан 2001 жылы АҚШ пен оның одақтастары өз билігін тоқтату үшін елге басып кіргеннен кейін Ауғанстандағы белсенділігін қалпына келтірді. Олар Ауғанстанда және көрші елдерде қимылдарын жалғастыруда, соның ішінде Тәжікстан мен Өзбекстанға қатысуын арттыруда [6].

Бұл ұйымдардың қызметі көптеген аспектілерде қауіп төндіруі мүмкін, олардың мәнін төмендегі кестеден көруге болады.

Кесте 1. Орталық Азиядағы террористік ұйымдардың қызметіне төнетін қатерлер және олардың сипаттамасы

Қатерлер	Сипаттамасы
Қарулы Күштерді құру	ДАИШ пен Талибан жаңа содырларды жинап, басқа елдерге қару-жарақ жібереді, бұл олардың күштерінің көбеюіне және аймақтағы қақтығыстардың шиеленісуіне әкелуі мүмкін.
Халықаралық құқық нормаларын бұзу	ДАИШ пен Талибанның қызметі көбінесе зорлық-зомбылық, азаптау және этникалық тазарту сияқты халықаралық және адам құқықтарының бұзылуымен бірге жүреді.
Жалған ақпарат және насихат	ДАИШ пен Талибан өздерінің насихаттары мен жалған ақпараттарын тарату үшін ақпараттық технологияларды қолданады. Бұл аймақта экстремизм мен зорлық-зомбылықтың одан әрі таралуына әкелуі мүмкін.
Аймақ тұрақтылығының бұзылуы	ДАИШ пен Талибанның қызметі аймақтағы шиеленістер мен қақтығыстардың өсуіне әкелуі мүмкін, бұл Орталық Азияда және одан тыс жерлерде тұрақтылық пен бейбітшілікке толы.
Жаһандық қауіпсіздік қаупі	ДАИШ пен Талибанның қызметі әлемнің қауіпсіздігіне жаһандық әсер етуі мүмкін. Олардың террористік ұйымдармен және басқа мемлекеттермен байланысы трансұлттық террористік актілерге және басқа да халықаралық қауіпсіздік қатерлеріне әкелуі мүмкін.

Дереккөз: автор жасаған

Көріп отырғаныңыздай, террористік ұйымдардың қызметі Орталық Азия өңірі мен жалпы әлем үшін елеулі қатерлер мен зардаптарға алып келеді, сондықтан бұл мәселені шешу қауіпсіздікті қамтамасыз ету контекстінде маңызды.

Аймақтағы қауіпсіздіктің тағы бір маңызды міндеті-есірткі, қару-жарақ және Адам саудасын қоса алғанда, трансұлттық қылмыс. Орталық Азия-Ауғанстаннан Еуропа мен Ресейге есірткі контрабандасының негізгі бағыты. Бұл аймақтағы есірткі трафигі мен қылмыстың артуына әкеледі.

Есірткі саудасы Орталық Азиядағы ең үлкен проблемалардың бірі болып табылады, өйткені аймақ Азия мен Еуропа арасында маңызды географиялық орынға ие, бұл оны Ауғанстанда және оңтүстік және Оңтүстік-Шығыс Азияның басқа елдерінде өндірілетін есірткілер үшін ыңғайлы транзиттік жолға айналдырады. Орталық Азия сонымен қатар көрші елдерден аймаққа жеткізілетін есірткі нарығы болып табылады [7].

Орталық Азия арқылы өтетін есірткінің негізгі түрлері-апиин, героин және кокаин. Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс ұйымының (UNODC) мәліметтері бойынша, Ауғанстандағы апиин өндірісі әлемдік өндірістің 80%-дан астамын құрайды, бұл Орталық Азия арқылы есірткі транзитінің ұлғаюының негізгі себептерінің бірі болып қала береді [7].

Есірткі саудасы аймақтағы әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақтылыққа айтарлықтай әсер етеді. Бұл қылмысқа, тәуелділікке, денсаулыққа және АҚТК/ЖҚТБ сияқты әлеуметтік мәселелерге және қоғамның дамуындағы қиындықтарға әкеледі. Есірткі саудасына қарсы күрес халықаралық және өңіраралық ұйымдардың, құқық қорғау органдарының және басқа да мүдделі тараптардың ынтымақтас-тығын қамтитын кешенді тәсілді талап етеді [8].

Мұның бәрі нашақорлар санының өсуінің салдары. Осылайша, Орталық Азия халықаралық нарықта сатылатын есірткілер үшін, сондай-ақ аймақта өсірілетін есірткілер үшін транзиттік жолға айналды. Тиісінше, бұл нашақорлар санының өсуіне және жергілікті халықтың денсаулығының нашарлауына әкеледі.

Есірткі саудасының таралуының тағы бір теріс салдары-экономиканың дамуы. Есірткі саудасы көбінесе Орталық Азия елдерінің экономикасында басты рөл атқарады, бірақ бұл тұрақты жұмыс орындарын құрмайды және халыққа пайда әкелетін экономиканың басқа салаларының дамуына ықпал етпейді [8].

Сонымен қатар, есірткі саудасы ұйымдасқан қылмыстың өсуіне және реформалардың болмауына ықпал ететін саяси және құқық қорғау құрылымдары арасында сыбайлас жемқорлықтың таралуын ынталандырады.

Бұл жекелеген өңірдің проблемасы ғана емес, өйткені Орталық Азиядағы есірткі саудасы халықара-лық, атап айтқанда ТМД және Азия елдеріне, сондай-ақ халықаралық қауіпсіздікке әсер етеді. Есірткі саудасымен айналысатын трансұлттық қылмыстық топтар террористік актілер жасап, халықаралық тұрақтылық пен қауіпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін. Есірткіні террористік топтар мен Халықаралық қылмыстық желілерді қаржыландыру құралы ретінде пайдалануға болады, бұл аймақтағы жағдайды нашарлатып, бүкіл әлемнің қауіпсіздігіне қауіп төндіруі мүмкін [9].

Сонымен қатар, есірткі саудасы қылмыс пен зорлық-зомбылық деңгейінің жоғарылауы, есірткіге байланысты аурулардың таралуы, мас күйінде көлік жүргізу салдарынан жолда қауіпті жағдайлардың пайда болу қаупінің жоғарылауы сияқты басқа да жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін [9].

Жалпы, Ауғанстан апиин мен героиннің әлемдегі ең ірі өндірушісі болып саналады. Көпжылдық соғысқа, сыбайлас жемқорлыққа және халықаралық қоғамдастықтың күш-жігеріне қарамастан, елде есірткі саудасы өркендеуін жалғастыруда. Кейбір бағалаулар бойынша апиин өндірісі 2019 жылы өткен жылмен салыстырғанда 87%-ға өсті [10]. Алайда, Ауғанстанның есірткі заттарын өндіруі ғана емес, сонымен қатар бұл көрші елдерде есірткі сатудың таралуына әсер етуі маңызды.

Атап айтқанда, Тәжікстанда есірткі сатушылар есірткіні Ауғанстаннан Еуропа мен Ресейге тасымалдау үшін негізінен автомобиль көлігін пайдаланады. Тиісінше, тәжік әскери және құқық қорғау органдары есірткі тасымалдайтын көліктерді ұстау операцияларын жиі жүргізеді. Мысалы, 2021 жылы тәжік және Ресей құқық қорғау органдарының бірлескен операциясы нәтижесінде есірткі саудасымен айналысқан 100-ден астам адам ұсталып, 4 тоннадан астам есірткі тәркіленді [11].

Қырғызстанда есірткі сатушылар есірткіні Ауғанстан мен Тәжікстан шекарасы арқылы тасымалдау үшін су көлігін жиі пайдаланады. Сонымен қатар, елде Қытайдан жиі заңсыз әкелінетін синтетикалық есірткіні қолдану жағдайлары да өсті. 2021 жылы Қырғыз құқық қорғау органдары есірткі сатушыларды ұстау бойынша 150-ден астам операция жүргізіп, 3,5 тоннадан астам есірткі тәркіледі [12].

Сонымен бірге, Қазақстанда есірткі сатушылар негізінен теміржол көлігін Ауғанстан мен Қырғызстан шекарасы арқылы есірткі тасымалдау үшін пайдаланады. Сондай-ақ, елде жастар арасында есірткіні қолдану және нашақорлардың көбеюі проблемасы бар. 2021 жылы қазақстандық құқық қорғау органдары есірткі саудасымен айналысқан 1000-нан астам адамды ұстады және 9 тоннадан астам есірткі тәркіледі [13].

Сондай-ақ, Орталық Азиядағы маңызды мәселелердің бірі болып табылатын адам саудасы. Аймақ елдерінде балалар, әйелдер және басқа адамдар топтары оларды мәжбүрлі еңбек, жыныстық қанау және шаршаудың басқа түрлері үшін пайдаланып, жиі теріс пайдаланады. Аймақтың әр елінде адам саудасы мәселесі әр түрлі болады.

Атап айтқанда, Тәжікстанда адам саудасы қылмыстың ең көп таралған түрлерінің бірі болып табылады және олардың көпшілігі құлдық пен қанауға түседі. Бұл әдетте жезөкшелікке мәжбүрлейтін немесе басқа елдерде жұмыс күші ретінде пайдаланатын әйелдер мен қыздарға қатысты. Мысалы, 2019 жылы Тәжік құқық қорғау органдары адам саудасымен айналысады деген күдікпен 52 адамды ұстады. Сондай-ақ, 2019 жылы Ресейде әйелдерді жезөкшелікке мәжбүрлейтін Банда ұсталды [14].

Адам саудасы Орталық Азиядағы қауіпсіздік жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Атап айтқанда, адам саудасы зорлық-зомбылықтың, сыбайлас жемқорлықтың және қылмыстың басқа түрлерінің өсуіне әкелуі мүмкін террористік және қылмыстық әрекеттерді тудырады. Осының арқасында террористік ұйымдарды қаржыландыру жүзеге асырылуы мүмкін, өйткені террористік топтар өз әрекеттерін қаржыландыру үшін адам саудасынан алынған ақшаны пайдаланады. Мысалы, осылайша Ауғанстандағы "Талибан" террористік ұйымы қаржы алады [15].

Бұл процестің тағы бір салдары-қылмыстың көбеюі, өйткені құлдыққа түскен адамдар өмір сүру үшін қылмыстық әрекеттермен айналысуға мәжбүр болуы мүмкін. Бұл аймақтағы қылмыстың артуына әкелуі мүмкін. Сыбайлас жемқорлықтың күшеюі: адам саудасы аймақтағы сыбайлас жемқорлықтың өсуіне әкелуі мүмкін. Сыбайлас жемқорлық шенеуніктері өз операцияларының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Адам саудагерлерінен пара ала алады [16].

Сондай-ақ, адам саудасы заңсыз мигранттардың көбеюіне әкеледі. Адам саудасының көптеген құрбандары заңсыз мигранттарға айналады, бұл аймақтағы заңсыз мигранттардың көбеюіне және елдер арасындағы шиеленістің артуына әкелуі мүмкін [16]. Осы факторлардың барлығы Орталық Азия аймағында саяси және әлеуметтік тұрақсыздықтың шиеленісуіне әкелуі мүмкін, бұл жалпы жағдайға әсер етуі мүмкін.

Орталық Азиядағы қауіпсіздік саласындағы жағдайды тұрақсыздандыратын келесі аспект-елдер арасындағы әскери қақтығыстар. Олардың себептері факторлардың едәуір саны болып табылады, атап айтқанда, бұл аймақ елдерінде өмірлік маңызды рөл атқаратын табиғи ресурстар үшін күрес. Алайда, бұл елдер арасындағы әскери қақтығыстардың шиеленісуінің басқа себептері бар.

Этникалық және діни қайшылықтар Орталық Азия елдері арасындағы әскери қақтығыстардың себептерінің бірі болуы мүмкін. Бұл қайшылықтар аймақ елдерінде билік пен аумақтық мәселелерге әр түрлі мүдделер мен талаптар қоятын әр түрлі этникалық және діни топтардың болуына байланысты туындайды.

Бір мысал, 2010 жылдың сәуірінде Қырғызстанның оңтүстік аймағындағы өзбек және Қырғыз этникалық топтары арасындағы қақтығыс [17]. Өзбек азаматтары қырғыз күш құрылымдарын өздерінің тұрғын аудандары мен мүліктерін жеткіліксіз қорғады деп айыптады, бұл этникалық топтар арасындағы тәртіпсіздіктер мен зорлық-зомбылыққа әкелді. Бұл қақтығыс аумақты бақылау үшін әртүрлі мүдделері бар екі топ арасындағы діни және этникалық түсініспеушіліктерге байланысты шиеленісе түсті.

Тағы бір мысал-1990 жылдары Тәжікстанның Соғды облысындағы тәжік және Өзбек этникалық топтары арасындағы қақтығыс [18]. Өзбектер тәжіктерді кемсітушілік үшін айыптады және Үкімет пен қоғамда көбірек өкілдік етуді талап етті. Бұл қақтығыс көптеген құрбандар мен мүлікке зиян келтірген зорлық-зомбылық пен этносаралық шабуылдардың себебі болды.

Көптеген этникалық және діни қақтығыстардың орталығында құқықтар мен мүмкіндіктердің теңдігі, аумақтық бақылау мен билік мәселелері жатыр, бұл осы мәселелерді шешудің шиеленісі мен күрделілігін береді. Өкінішке орай, Орталық Азиядағы этникалық және діни қақтығыстар көбінесе сыртқы күштердің саяси және экономикалық мүдделерімен қолдау табады, бұл оларды одан да күрделі және қауіпті етеді. Бұл қақтығыстарды шешу саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени аспектілерді қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Қақтығыстарды сәтті шешу үшін этникалық және діни топтар арасында диалог құру, құқықтар мен мүмкіндіктердің теңдігін сақтау, сот төрелігін орнату және халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет. Сонымен қатар, аймақтағы демократияны, адам құқықтарын және экономикалық дамуды қолдау арқылы сыртқы араласуды азайту және қақтығыстардың бейбіт шешімдерін ынталандыру қажет.

Саяси келіспеушіліктер Орталық Азия елдері арасындағы әскери қақтығыстардың себептерінің бірі болуы мүмкін. Бұл келіспеушіліктер аумақтық мәселелерге, мемлекеттің экономикадағы рөліне, одақтар құруға және басқа факторларға қатысты әртүрлі көзқарастардан туындауы мүмкін.

Саяси келіспеушіліктерге байланысты қақтығыстың бір мысалы, 1990 жылдардағы Тәжікстан мен Өзбекстан арасындағы соғыс болуы мүмкін [18]. Бұл қақтығыс екі ел арасындағы аймақтың ең көп қоныстанған және экономикалық дамыған аймақтарының бірі болып табылатын Ферғана алқабын бақылау туралы келіспеушіліктің себебі болды. Тәжікстан өзін аймақтағы басты ойыншы ретінде көрді, ал Өзбекстанның өз амбициясы болды. Бұл екі ел арасындағы зорлық-зомбылық пен әскери әрекетке әкелді.

Тағы бір мысал-2021 жылы Қырғызстан мен Тәжікстан арасындағы қақтығыс, оның себептері екі ел арасындағы шекараға қатысты келіспеушіліктер болды [19]. Бұл қақтығыс екі жақтан да зорлық-зомбылық пен адам шығынына әкелді.

Саяси келіспеушіліктерді аймақта өз мүдделері бар сыртқы күштер де қолдауы мүмкін. Мысалы, Ресей аймақтағы ықпалын нығайту үшін Орталық Азия елдері арасындағы саяси келіспеушіліктерді пайдалана алады.

Сыртқы әсерлер экономикалық қысым мен қақтығысушы тараптарды қолдаудан бастап әскери қолдау мен жауынгерлік бөлімдерге дейін әртүрлі нысандарда болуы мүмкін. Бұл әсерлер аймақ үшін өте зиянды болуы мүмкін, өйткені олар әдетте елдер арасындағы шиеленісті арттырады және олардың қарым-қатынасын нашарлатады.

Мұндай сыртқы әсердің бір мысалы-Ауғанстандағы қақтығыс. Көптеген елдер Ауғанстанды қақтығыста әртүрлі тараптарға қолдау көрсете отырып, аймақтағы Ықпал үшін күресу үшін өздерінің аренасы ретінде пайдаланды. Бұл Ауғанстандағы қақтығыстың өте күрделі және ұзаққа созылуына әкеліп соқтырды, бұл көптеген жазықсыз адамдардың өліміне әкеліп соқтырды және тек аймақта ғана емес, бүкіл әлемде қауіпсіздікке қауіп төндірді [20].

Тағы бір мысал-2014 жылы басталған Украина мен Ресей арасындағы қақтығыс. Бұл қақтығыс Орталық Азия аймағына жатпаса да, қазіргі геосаяси қызметте айтарлықтай көрінеді. Ресей Украинаның шығысындағы сепаратистік қозғалыстарға қолдау көрсетті, бұл әскери қақтығысқа және 13 мыңнан астам адамның өліміне әкелді. Бұл қақтығыс соңғы онжылдықта Еуропадағы ең маңызды қарулы қақтығыстардың біріне айналды [21].

Демек, сыртқы әсерлер аймақ үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, оларды шешу қиын болуы мүмкін. Бұл әсерлер елдер арасында қосымша шиеленісті тудыруы, бар қақтығыстарды күшейтуі және жаңаларын тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, олар халықаралық ынтымақтастыққа зиянды және әлемдік қауіпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін.

Орталық Азия елдері арасындағы әскери қақтығыстардың мысалдары мыналар болуы мүмкін:

1999 жылы Тәжікстан мен Қырғызстан арасындағы қақтығыс [22]. Қарама-қайшылық тәжік шекара отряды Қырғызстан аумағына кетіп, бірнеше ауылды басып алғаннан кейін пайда болды. Қырғыз күш құрылымдары басып алынған аумақты бақылауды қалпына келтіруге тырысты, бұл екі тарап арасындағы қақтығыстарға әкелді. Қақтығыс Ресей мен ЕҚЫҰ-ның делдалдық қызметінен кейін шешілді.

2010 жылы Қырғызстан мен Өзбекстан арасындағы соғыс [23]. Бұл қақтығыс Қырғызстанда жаппай тәртіпсіздіктер орын алғаннан кейін пайда болды, бұл ел Президентін құлатуға және исламшыл күштердің билікке шабуылына әкелді. Өзбекстан Қырғызстандағы тұрақтылық пен шекараны бақылауды жоғалтуға алаңдайды, Қырғызстанмен шекарадағы бірнеше ауылды басып алуға шешім қабылдады. Қақтығыс Ресей мен ЕҚЫҰ-ның делдалдық қызметінен кейін шешілді.

2010 жылы Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы текетірес [23]. Қырғызстанда жаппай тәртіпсіздіктер орын алып, ел Президентін құлатуға және исламшыл күштердің билікке шабуылына әкелді. Қазақстан өзінің этникалық мүдделерін Қырғызстанмен Солтүстік шекарада қорғауға шешім қабылдады, бұл этникалық қазақтар мен қырғыздар арасындағы қақтығыстарға әкелді. Қақтығыс Ресей мен ЕҚЫҰ-ның делдалдық қызметінен кейін шешілді.

Қытай үшін Орталық Азиядағы қақтығыстарды жою бірнеше себептерге байланысты маңызды. Атап айтқанда, бұл қауіпсіздік факторы, өйткені Орталық Азиядағы қақтығыстар аймақтағы тұрақсыздықты тудыруы мүмкін, бұл Қытайдың қауіпсіздігін нашарлатуы мүмкін. Сонымен қатар, террористік әрекет-терді күшейту және заңсыз көші-қон ағындарының көбеюі сияқты қақтығыстардың салдары Қытайда зорлық-зомбылық пен қылмыстың таралуына әкелуі мүмкін [23].

Тағы бір фактор-Қытайдың сауда мүдделері. Бұл ел Орталық Азия елдерімен экономикалық ынтымақтастықты дамытуға айтарлықтай қызығушылық танытатындықтан, аймақтағы қақтығыстар сауда байланыстарының төмендеуіне және Қытайға экономикалық зиян келтіруге әкелуі мүмкін [23].

Жоғарыда айтылғандай, Орталық Азия Еуразия құрлығының орталығында орналасқан және маңызды геосаяси маңызға ие. Аймақтағы қақтығыстар Орталық Азия маңындағы және көрші елдердегі тұрақ-тылыққа әсер етуі мүмкін. Бұл өз кезегінде Қытайдағы саяси және экономикалық жағдайды нашарлатуы мүмкін. Сонымен қатар, бітімгершілік іс-шаралар оң имиджді қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін. Қытай-дың жаһандық мемлекет болуға және халықаралық саясатта маңызды рөл атқаруға деген амбициясы бар. Орталық Азиядағы ықпалдың күшеюі Қытайға әлемде оң имидж қалыптастыруға және оның халықара-лық аренадағы орнын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Бұл себептер Қытай үшін өте маңызды, өйткені олар қауіпсіздікке, экономикаға, геосаясатқа және халықаралық ықпалға қатысты. Қытайдың геосаяси жағдайы мен экономикалық дамуы тұрғысынан

елдің негізгі аймағы болып табылатын Орталық Азиядағы тұрақтылық пен дамуды қамтамасыз етуге үлкен қызығушылығы бар. Осыған байланысты Қытай аймақтағы бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған Орталық Азия елдерімен ынтымақтастық пен дамудың белсенді саясатын жүргізуде [24].

Қытай Орталық Азия өңіріндегі террористік әрекетті қысқартуда маңызды рөл атқара алады. Бұған әртүрлі ынтымақтастық шаралары арқылы қол жеткізуге болады. Атап айтқанда, осындай мысалдардың бірі-техникалық қолдау. Қытай террористік әрекетке қарсы күресте аймақ елдеріне технология ұсына алады. Мысалы, Қытай киберқауіпсіздік пен ақпараттық қауіпсіздік деңгейін арттыруға көмектесе алады, бұл өңір елдеріне террористік қатерлерге қарсы тұруға көмектеседі [24]. Тұтастай алғанда, технология саласындағы ынтымақтастықты күшейту кең тақырып болып табылады, ол келесі бөлімдерде толығырақ қарастырылады.

Тағы бір фактор-барлау саласындағы ынтымақтастықты дамыту. Қытай аймақ елдерінің барлау қызметтері арасындағы ынтымақтастықты дамыта алады. Бұл елдерге Террористік қауіптер туралы ақпарат алмасуға және олардың алдын алу үшін бірлесіп әрекет етуге мүмкіндік береді.

Мұндай ынтымақтастықтың тәжірибесі қазірдің өзінде бар. Атап айтқанда, 2021 жылдың соңында Қытай Тәжікстанға терроризмді анықтау және оған қарсы күрес орталығын салуда тегін көмек көрсетті [25]. Орталық Террористік қауіптерді анықтауға және оларға нақты уақыт режимінде жауап беруге мүмкіндік беретін бейнебақылау және деректерді өңдеу жүйелері сияқты озық технологиялармен жабдықталған. Сонымен қатар, Қытай орталық қызметкерлеріне техникалық қолдау және оқыту көрсетті, бұл оның мамандарының тиімді жұмысын қамтамасыз етуге көмектеседі.

2019 жылы Қытай Қырғызстанға терроризм қаупін анықтау үшін озық технологиялармен жабдықталған терроризмді анықтау және оған қарсы күрес жөніндегі ұлттық орталықтың құрылысына көмек көрсетті [26]. Қытай өз мамандарының тиімді жұмысын қамтамасыз ету үшін орталық қызметкерлеріне техникалық қолдау және оқыту көрсетті. Сонымен қатар, Қытай Тәжікстан мен Қырғызстанға мемлекеттік шекараларда қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін техникалық қолдау мен білім берді, бұл заңсыз көші-кон мен контрабанданың алдын алуға көмектеседі.

Қытай аймақтағы әскери және полиция елдері үшін оқу-жаттығу бағдарламаларын өткізе алады, бұл олардың террористік әрекеттерге қарсы тұруға дайындығын арттыруға көмектеседі.

Осындай жаттығулар аясында қытайлық нұсқаушылар аймақтың әскери және полиция елдеріне техникалық қолдау мен білім береді. Мысалы, Қытай қарулы күрес, тактика және ату жаттығуларын, сондай-ақ бейнебақылау және дрондар сияқты техникалық қауіпсіздік құралдарын ұсынады. Сонымен қатар, қытайлық нұсқаушылар әскери және полиция қызметкерлеріне қауіпсіздікке қауіп төндіретін ақпаратты анықтауға және талдауға үйретеді.

Жаттығулар Қытайда да, аймақ елдерінде де өткізіледі, бұл әскери және полиция қызметкерлеріне өз жағдайында практикалық білім мен тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Қытайдың ресми дереккөздерінің айтуынша, мұндай жаттығулар аймақ елдерінің келісімімен өткізіледі және қауіпсіздік саласындағы диалог пен ынтымақтастық аясында өтеді [27].

Алайда, кейбір елдер мен халықаралық ұйымдар Қытайдың осындай жаттығуларды аймақ елдеріне әсерін күшейту және адам құқықтарын бұзу үшін пайдалану мүмкіндігіне алаңдаушылық білдіруде. Сонымен бірге, басқалары мұндай ынтымақтастықты қауіпсіздік деңгейін арттыру және аймақтағы террористік актілердің қаупін азайту мүмкіндігі ретінде қарастырады.

Мұндай жаттығулар бірнеше рет өткізілді, атап айтқанда, 2021 жылдың көктемінде Қытай мен Қазақстандық әскери күштер Қытай аумағында бірлескен жаттығулар өткізді. Сол көктемде Қытай мен Тәжікстан аумағында терроризмге және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес бойынша жаттығулар өткізді. Осы жаттығу аясында қытайлық және тәжік полицейлері қылмысқа күдіктілерді ұстау және террористік қатерлерді анықтау бойынша бірлескен операциялар жүргізді [27].

Қытайдың аймақтағы геосаяси ықпалын күшейту тұрғысынан басқа елдердің алаңдаушылығы бар деген сұраққа оралсақ, осындай оқыту түрін жүргізу арқылы мұндай іс-шараларды өткізу тетігін жолға қою маңызды. Атап айтқанда, Орталық Азия елдерінен келген тәртіп сақшыларының тікелей нұсқаулар емес, тек Қытайлық әріптестерінен білім алуы маңызды.

Адам саудасына қарсы іс-қимыл контекстінде Қытай мен Орталық Азия елдері арасында бірлескен операциялар жүргізу осы процестің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мұндай операцияларға әдетте бірлескен тергеу, ақпарат алмасу, оқыту және адам саудасына қарсы қолдау кіреді.

Бірлескен операциялар шеңберінде елдер ақпарат алмасуды және өзара үйлестіруді пайдалана отырып, адам саудасына қатысы бар адамдарды жалпы тінту мен ұстауды жүргізе алады. Бұдан басқа, елдердің құқық қорғау органдарының адам саудасына қарсы іс-қимыл бойынша білімі мен дағдыларын қамтамасыз етуге көмектесетін бірлескен оқыту іс-шаралары өткізілуі мүмкін.

Операциялар адам саудасының құрбандарын анықтауға және босатуға, сондай-ақ адам саудасына байланысты қылмыстар үшін кінәлілерді жауапқа тартуға бағытталуы мүмкін. Сонымен қатар, осы түрдегі қылмыстардың алдын алуға көмектесетін адам саудасының алдын алу және анықтау бойынша бірлескен іс-шаралар өткізілуі мүмкін.

Бұған 2019 жылы жүргізілген Қытай мен Тәжікстанның бірлескен операциясы мысал бола алады. Осы операция аясында адам саудасымен айналысқан 13 адам ұсталып, 27 ықтимал Құрбан жұмыстан шығарылды. Сонымен қатар, әкімшілік хаттамалар жасалып, қылмыстық істер қозғалды [27].

Жалпы, бірлескен операцияларды жүргізу Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы адам саудасына қарсы күрестегі ынтымақтастықтың маңызды элементі болып табылады, өйткені бұл тәсіл осы проблемамен күресте жақсы нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Экономика және әлеуметтік даму саласындағы ынтымақтастықты дамыту: Қытай аймақ елдерінің экономикасы мен әлеуметтік дамуына ықпал ете алады, бұл әлеуметтік шиеленісті азайтуға және террористік қақтығыстарды тудырмауға көмектеседі.

Қытайдың әртүрлі елдер арасындағы әскери қақтығыстардың алдын алудағы рөліне қатысты бұл мемлекеттің әскери агрессияларға қарсы тұру үшін айтарлықтай тәжірибесі мен тетіктері бар екенін атап өткен жөн.

Атап айтқанда, Қытай әлемдегі бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау мақсатында БҰҰ-ның бітімгершілік миссияларына белсенді қатысады. Ол өзінің бітімгерлерін шиеленісті азайтуға және бейбіт тұрғындардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге көмектесу үшін әртүрлі елдердегі қақтығыстардың ыстық нүктелеріне жібереді [28].

Мысалы, Қытай Дарфурдағы (Судандағы) БҰҰ миссиясына қатысты, онда оның әскери қауіпсіздікті бақылауға көмектесті және аймақтағы бейбітшілік процесін қалпына келтіруге көмектесті. Қытай сонымен қатар БҰҰ-ның Либерия, Кот-д'Ивуар, Оңтүстік Судан, Гаити, Орталық Африка Республикасы және басқа елдердегі бітімгершілік миссияларына қатысты [28].

Қытай өзінің бітімгершілік отрядтарының құрамында әртүрлі әскери күштерді, соның ішінде байланыс, көлік, медициналық отрядтар және басқаларын жібереді. Сонымен қатар, Қытай бітімгершілік миссиялардың сәтті орындалуын және бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін басқа елдермен және халықаралық ұйымдармен белсенді ынтымақтастықта.

Сондай-ақ, Қытай әртүрлі елдерде бітімгершілік қызмет пен бітімгершілік күштердің дамуына белсенді ықпал етеді. Мысалы, Қытай Африкада бітімгершілік қызметті дамытуға, сондай-ақ Латын Америкасы елдерінде бітімгершілік күштер құруға қаржылық және техникалық көмек көрсетті [28].

Сонымен қатар, Қытай әскери қақтығыстар мәселелерін шешуге және бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтауға бағытталған халықаралық саясатын әзірлеуде. Мысалы, Қытай ядролық қарусыз және ядролық қарусыз аймақтарды құруды қолдайды [28].

Әскери қақтығыстардың алдын алудың тағы бір маңызды құралы-дипломатия, ал Қытай халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайту үшін дипломатиялық күш-жігерді белсенді қолданады. Атап айтқанда, Қытай БҰҰ Бас Ассамблеясы, Қауіпсіздік конференциялары және халықаралық пікірталас форумдары сияқты халықаралық форумдарға белсенді қатысады. Қытай бейбіт келіссөздер мен ынтымақтастық арқылы әскери қақтығыстарды шешуді қолдайды.

Сондай-ақ, Қытай басқа елдермен, әсіресе аумақтық даулар туындайтын елдермен екіжақты қарым-қатынастарын белсенді дамытуда. Қытай даулы мәселелерді шешу және өзара тиімді шешімдерге қол жеткізу бойынша ынтымақтастық пен бейбіт келіссөздерді ұсынады.

Қытай басқа елдермен қарулы қақтығыстардың алдын алу және аймақтағы шиеленісті азайту үшін белсенді жұмыс істейді. Қытай бейбіт және тұрақты қарым-қатынасқа қол жеткізу үшін басқа елдермен ынтымақтастық пен диалогқа назар аударады.

Тағы бір мысал-Қытайдың Мюнхендегі қауіпсіздік конференциясы сияқты қару-жарақпен және қорғаныспен тәжірибе алмасу жөніндегі халықаралық форумдарға қатысуы. Бұл форумдарда Қытай өкілдері қарулы қақтығыстар қаупін азайтудың ықтимал жолдарын және қауіпсіздікті жақсарту үшін басқа елдермен ынтымақтастықты талқылайды [29].

Сондай-ақ, Қытай әртүрлі елдердің, әсіресе қақтығыстар бар елдердің дамуына белсенді көмек көрсетеді. Бұған қаржылық көмек көрсету, инфрақұрылым салу және экономиканы дамыту кіреді. Бұл әскери қақтығыстарды азайтуға көмектеседі, өйткені елдер тұрақты күйде, бұл экономикалық және басқа мәселелерді шешу үшін соғыс қимылдарының қажеттілігін азайтады [29].

Осылайша, Қытай дипломатиялық күш-жігерді әлемдегі әскери қақтығыстардың алдын алу құралы ретінде пайдаланады. Ел халықаралық форумдарға белсенді қатысады, басқа елдермен екіжақты қатынас-тарды дамытады, қарулы қақтығыстардың алдын алу бойынша жұмыс істейді және дамуға

көмек көрсетеді. Бұл күш-жігер бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді және әскери қақтығыс-тардың алдын алуға көмектеседі.

Қытайдың бітімгершілік саясатын жүргізудің бір жолы-әскери қақтығыстардың өршуіне қарсы тұру. Атап айтқанда, Қытай аймақтық қақтығыстарды шешуге көмектеседі-бұл оның Корей түбегіндегі дипломатиялық әрекеттерге белсенді қатысуы. Қытай қақтығысты бейбіт жолмен шешуді жақтайды және бұл мәселеде күш қолданудан бас тартады. Мысалы, 2018 жылы Қытай КХДР мен Оңтүстік Корея арасындағы кездесуді қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарды, бұл тараптар арасындағы одан әрі бейбіт диалогқа серпін берді [29].

Таяу Шығысқа қатысты Қытай Израиль-Палестина қақтығысын реттеу бойынша келіссөздер жүргізетін және бейбітшілік процесінің дамуына ықпал ететін "төрттікке" (Ресей, АҚШ және ЕО-мен бірге) қатысушылардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, Қытай аймақтағы шиеленісті азайту және Сирия мен Йемендегі қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге жағдай жасау үшін халықаралық күш-жігерге белсенді қатысады [30].

Жалпы, Қытай әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты белсенді түрде қолдайды және аймақтық қақтығыстарды шешу және аймақтағы шиеленісті азайту үшін өзінің дипломатиялық күш-жігерін пайдаланады.

Орталық Азия өңірінің елдері арасындағы қақтығыстарды шешуге келетін болсақ, Қытай Су ресурстарын дамыту контекстінде аталған өңірдің мемлекеттерімен белсенді ынтымақтасады және оларды пайдалануға байланысты қақтығыстарды шешуге көмектеседі. Бұл өте маңызды фактор, өйткені жоғарыда айтылғандай, су ресурстарын пайдалану және орналастыру үлкен проблема және қақтығыстардың басталуының себебі болып табылады.

Бұған мысал-Қытай мен Қазақстан арасындағы шекарада су ресурстарын пайдалану мәселесін шешу. Бұл елдер екі елдің шекарасында Су ресурстарын бірлесіп пайдаланумен айналысады. Ынтымақтастық аясында су ресурстары бойынша жалпы мәселелерді шешуге жауапты арнайы комиссия құрылды [31].

Нақты жағдайларға келетін болсақ, Қытай Орталық Азия елдері арасындағы қақтығыстарда бітімгершілік бастамаларды жиі көтереді. Атап айтқанда, 2016 жылы Қытай Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы шекараға қатысты жанжалды бейбіт жолмен шешуде маңызды рөл атқарды. Қытай елдер арасындағы келіссөздер мен ынтымақтастыққа байланысты бейбіт келісімді ұсынды, бұл шиеленісті азайтуға көмектесті [32].

Сондай-ақ, 2020 жылы Қытай шекаралас аумаққа қатысты Қырғызстан мен Тәжікстан арасындағы қақтығысты бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуде белсенді рөл атқарды. Қытай Тараптар арасындағы келіссөздерді ұйымдастыруға және оларға қатысуды қамтамасыз етуге көмектесті, бұл қақтығысты бейбіт жолмен шешу жөніндегі уағдаластықтарға қол жеткізуге мүмкіндік берді [33].

Қытай Орталық Азиядағы бейбітшілік пен қауіпсіздік мәселелерін талқылайтын бірқатар халықаралық форумдар мен конференциялардың белсенді қатысушысы болды. Мысалы, 2017 жылы "Петербург диалогы" форумында Қытай дипломаттары өңірдегі тұрақтылық пен қауіпсіздікті нығайту үшін Орталық Азия елдерімен ынтымақтастық туралы ұсыныс жасады [33].

Қорытынды. Осылайша, Қытай дипломатиялық күш-жігерді әлемдегі әскери қақтығыстардың алдын алу құралы ретінде пайдаланады. Еліміз халықаралық форумдарға белсене қатысып, басқа елдермен екі жақты қарым-қатынастарды дамытып, қарулы қақтығыстардың алдын алу жұмыстарын жүргізіп, дамуға көмек көрсетуде. Бұл күш-жігер әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтауға және әскери қақтығыстардың алдын алуға көмектеседі.

Қытайдың бітімгершілік саясатының бір жолы – әскери қақтығыстарды қоздыруға қарсы тұру. Қытайдың аймақтық қақтығыстарды шешуге көмектесетін бір жолы – оның Корей түбегіндегі дипломатиялық күш-жігерге белсенді қатысуы. Қытай қақтығысты бейбіт жолмен шешуді жақтайды және бұл мәселеде күш қолданудан бас тартады. Мысалы, 2018 жылы Қытай КХДР мен Оңтүстік Корея арасындағы кездесуді жеңілдетуде маңызды рөл атқарды, бұл тараптардың одан әрі бейбіт диалогына серпін берді [29].

Жалпы, Қытай әлемдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты белсенді түрде жақтап, дипломатиялық күш-жігерін аймақтық қақтығыстарды шешуге және аймақтағы шиеленісті азайтуға жұмсайды.

Орталық Азия аймағындағы елдер арасындағы қақтығыстарды шешуге қатысты Қытай осы аймақтың мемлекеттерімен су ресурстарын дамыту контекстінде белсенді түрде ынтымақтасады және оларды пайдалануға байланысты жанжалдарды шешуге көмектеседі. Бұл өте маңызды фактор, өйткені, жоғарыда айтылғандай, су ресурстарын пайдалану және орналастыру үлкен мәселе және жанжалдардың себебі болып табылады.

Накты жағдайларға келетін болсақ, Қытай Орталық Азия елдері арасындағы қақтығыстарда бітімгер-шілік бастамалармен жиі шығады. Атап айтқанда, 2016 жылы Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы шекараға қатысты жанжалды бейбіт жолмен шешуде Қытай маңызды рөл атқарды. Қытай елдер арасындағы келіссөздер мен ынтымақтастықтың арқасында бейбіт реттеуді ұсынды, бұл шиеленісті азайтуға көмектесті [34].

Қорытындылай келе, Орталық Азияда осы аймақтағы қауіпсіздік жағдайын бұзуға күшті әсер ететін көптеген қақтығыстар мен халықаралық қылмыстар бар екенін айту керек. Қытаймен ынтымақтастық жоғарыда сипатталған жолдар арқылы бұл мәселелерді шешуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Габдуллин Э. *Центральная Азия: геополитика, безопасность, сценарии развития* // *Центральная Азия и Кавказ*. -2011. -№1. – С. 279-293.
2. Bayarchu D. *Geopolitics of the new Central Asia* // *Journal of International Problems*. – 2007. - №1. – P. 374-388.
3. Rakhimov M. *Central Asia in the Context of Western and Russian Interests* // *L'Europe en Formation*. – 2015. - №2. – P. 140-154.
4. Cable K. *Talking Up Terrorism in Central Asia* // *Wilson Centre*. – 2021. V. 5, №38. – P. 825-842.
5. Shestopalets D. *Hizb ut-taHrir between radicalism and nonviolence: a review of current literature* // *Shidnij Svit*. – 2022. V. 1, №2. – P. 110-126.
6. Cisneros J. *The role of international and regional powers in afghanistan. the return of the “great game”* // *Revista de Pensamiento Estrategico y Seguridad CISDE*. – 2022. V. 7, №1. – P. 81-99.
7. Wainwright T. *Narconomics*. – London: PublicAffairs. 2017. – 531 p.
8. Marat E. *Drug Trafficking, Violence, and Corruption in Central Asia*. – Brussel: SOC. 2022. – 48 p.
9. Bisvas S. *Drug Abuse and Drug Trafficking: Non-Traditional Security Threats in Post-Soviet Central Asia* // *Asian Journal of Legal Education*. – 2021. V. 8, №1. – P. 247-258.
10. *Производство афганского опионого мака выросло на 87 процента*. 2019. <https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2017/November/afghan-opium-production-jumps-to-record-level-up-87-per-cent-survey.html>
11. *В 2021 году в Таджикистане изъято более 4 тонн наркотиков*. 2022. <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20220217/v-2021-godu-v-tadzhikistane-izyato-bolee-4-tonn-narkotikov>
12. *В Киргизии изъяли свыше 3,5 тонны наркотиков*. 2021. <https://regnum.ru/news/3464791.html>
13. *Наркоторговля: более 4 тысяч преступлений совершено в РК в 2021*. 2021. https://www.inform.kz/ru/narkotorgovlya-bolee-4-tysyach-prestupleniy-soversheno-v-rk-v-2021-godu_a3841129
14. *Strengthening Law Enforcement Responses to Trafficking in Persons in Tajikistan Final Report*. 2019. https://www.unodc.org/documents/centralasia/2022/Publications/Strengthening_Law_Enforcement_Responses_to_Trafficking_in_Persons_in_Tajikistan_Eng.pdf
15. *Голод и торговля людьми*. 2021. <https://korrespondent.net/world/4427522-holod-y-torhovlia-luidmy-sytuatsiya-v-afhanystane>
16. Karlsson H. *Sex Work Policy Worldwide: A Scoping Review* // *Sexuality and Culture*. – 2022. V. 2022, №6. – P. 2288-2310.
17. *Межнациональные столкновения на юге Киргизии*. 2010. <https://www.hrw.org/ru/report/2010/08/16/256110>
18. *Имомов А. Территориальные и земельно-водные конфликты в Центральной Азии: взгляд из Таджикистана* // *Центральная Азия и Кавказ*. – 2013. V. 16, №2. – P. 124-139.
19. *Конфликт Таджикистана и Кыргызстана: вода, наркотики, земля?* 2021. <https://www.dw.com/ru/konflikt-tadzhikistana-i-kyrgyzstana-voda-narkotiki-zemlja/a-57392981>
20. Carter M. *The American War in Afghanistan: A History*. – Oxford: Oxford University Press. 2021. – 576 p.
21. Kuzio T. *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*. – London: Penguin. 2017. – 478 p.
22. *20-летие Баткенских событий*. 2019. <http://gazpromschool.kg/20->
23. *Межнациональные столкновения на юге Киргизии в 2010 году*. 2015. <https://tass.ru/info/2033902>
24. Noorali H. *Highlighting the Geopolitical Challenges Facing the China One Belt One Road Initiative* // *Geopolitics Quarterly*. – 2022. V. 18, №66. – P. 1-34.

25. *Китай строит военные базы в Таджикистане. Помощь, совместная оборона или экспансия?* 2021. <https://topwar.ru/188566-kitaj-stroit-voennye-bazy-v-tadzhikistane-pomosch-sovmestnaja-oborona-ili-jekspansija.html>
26. *Country Reports on Terrorism: Kyrgyz Republic.* 2019. <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/kyrgyz-republic/>
27. *Fight against Terrorism and Extremism in Xinjiang: Truth and Facts.* 2022. Information Office of the People's Government of Xinjiang Uyghur Autonomous Region.
28. *Зародов И. Китай в миротворческой деятельности ООН // Свежий взгляд.* – 2022. V.3, №1. – P. 167-178.
29. *Winston R. Diplomacy with Chinese Characteristics.* – London: Penguin. 2021. – 273 p.
30. *China and the Israeli-Palestinian Conflict.* 2022. <https://warsawinstitute.org/china-israeli-palestinian-conflict/>
31. *Роль водных ресурсов в Центральной Азии.* 2021. <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/202>
32. *Partnership for Peace programme – NATO.* https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm
33. *Azizian R. Central asia's 'new great game': A win-win scenario? // New Zealand Journal of Asian Studies.* – 2023. V. 24, №1. – P. 5-20.
34. *Lemon E. Central Asia's Multi-vector Defense Diplomacy // Kenon Cable.* – 2022. -№68. – P. 491-512.

References:

1. *Gabdullin E. Central'naya Aziya: geopolitika, bezopasnost', scenarii razvitiya // Central'naya Aziya i Kavkaz [Central Asia: geopolitics, security, development scenarios // Central Asia and the Caucasus],* 2011, №1, s. 279-293. [in Russ].
2. *Bayarchu D. Geopolitics of the new Central Asia // Journal of International Problems.* – 2007. - №1. – P. 374-388.
3. *Rakhimov M. Central Asia in the context of the interests of the West and Russia // Europe in the process of formation.* – 2015. -No. 2. – P. 140-154.
4. *Cable K. Talking Up Terrorism in Central Asia // Wilson Centre.* – 2021. V. 5, No. 38. - P. 825-842.
5. *Shestopalets D. Hizb ut-taHrir between radicalism and nonviolence: a review of current literature // Shidnij Svit.* – 2022. V. 1, No. 2. - P. 110-126.
6. *Cisneros J. The role of international and regional powers in afghanistan. the return of the “great game” // Revista de Pensamiento Estrategico y Seguridad CISDE.* – 2022. V. 7, No. 1. - P. 81-99.
7. *Wainwright T. Narconomics.* – London: PublicAffairs. 2017. – 531 p.
8. *Marat E. Drug Trafficking, Violence, and Corruption in Central Asia.* – Brussel: SOC. 2022. – 48 p.
9. *Bisvas S. Drug Abuse and Drug Trafficking: Non-Traditional Security Threats in Post-Soviet Central Asia // Asian Journal of Legal Education.* – 2021. V. 8, №1. – P. 247-258.
10. *The production of Afghan opium maca has reached 87 percent.* 2019. <https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2017/November/afghan-opium-production-jumps-to-record-level-up-87-per-cent-survey.html>
11. *in 2021, more than 4 tons of narcotic drugs were introduced in Tajikistan.* 2022. <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20220217/v-2021-godu-v-tadzhikistane-izyato-bolee-4-tonn-narkotikov>
12. *in Kyrgyzstan, 3.5 tons of narcotic drugs were used.* 2021. <https://regnum.ru/news/3464791.html>
13. *drug addict: more than 4 thousand visits have been improved in Kazakhstan in 2021.* 2021. https://www.inform.kz/ru/narkotorgovlya-bolee-4-tysyach-prestupleniy-soversheno-v-rk-v-2021-godu_a3841129
14. *Strengthening Law Enforcement Responses to Trafficking in Persons in Tajikistan Final Report.* 2019. https://www.unodc.org/documents/centralasia/2022/Publications/Strengthening_Law_Enforcement_Responses_to_Trafficking_in_Persons_in_Tajikistan_Eng.pdf
15. *head and head.* 2021. <https://korrespondent.net/world/4427522-holod-y-torhovlia-luidmy-sytuatsiya-v-afhanystane>
16. *Karlsson H. Sex Work Policy Worldwide: A Scoping Review // Sexuality and Culture.* – 2022. V. 2022, No. 6. - P. 2288-2310.
17. *inter-regional meetings on the south of Kyrgyzstan.* 2010. <https://www.hrw.org/ru/report/2010/08/16/256110>
18. *Imomov A. territorial and land-water conflicts in Central Asia: looking from Tajikistan // Central Asia and the Caucasus.* – 2013. V. 16, No. 2. - P. 124-139.

19. *conflict in Tajikistan and Kyrgyzstan: water, drugs, Earth?* 2021. <https://www.dw.com/ru/konflikt-tadzhikistana-i-kyrgyzstana-voda-narkotiki-zemlja/a-57392981>
20. Carter M. *The American War in Afghanistan: A History*. – Oxford: Oxford University Press. 2021. – 576 p.
21. Kuzio T. *Putin's War Against Ukraine: Revolution, Nationalism, and Crime*. – London: Penguin. 2017. – 478 p.
22. *the 20th anniversary of Batken events*. 2019. <http://gazpromschool.kg/20-23-international-meetings-in-2010>.
23. *international meetings in 2010*. 2015. <https://tass.ru/info/2033902>
24. Noorali H. *Highlighting the Geopolitical Challenges Facing the China One Belt One Road Initiative // Geopolitics Quarterly*. – 2022. V. 18, No. 66. - P. 1-34.
25. *Kitai will build the bases in Tajikistan. Help, joint foundation or expansion?* 2021. <https://topwar.ru/188566-kitaj-stroit-voennye-bazy-v-tadzhikistane-pomosch-sovmestnaja-oborona-ili-jekspansija.html>
26. *Country Reports on Terrorism: Kyrgyz Republic*. 2019. <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/kyrgyz-republic/>
27. *Fight against Terrorism and Extremism in Xinjiang: Truth and Facts*. 2022. Information Office of the People's Government of Xinjiang Uyghur Autonomous Region.
28. Zarodov I. *Kitai in the world activity of the Oon // fresh look*. – 2022. V. 3, No. 1. - P. 167-178.
29. Winston R. *Diplomacy with Chinese Characteristics*. – London: Penguin. 2021. – 273 p.
30. *China and the Israeli-Palestinian Conflict*. 2022. <https://warsawinstitute.org/china-israeli-palestinian-conflict/>
31. *role of Water Resources in Central Asia*. 2021. <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/202>
32. *Partnership for Peace programme – NATO*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm
33. Azizian R. *Central asia's 'new great game': A win-win scenario? // New Zealand Journal of Asian Studies*. – 2023. V. 24, №1. - P. 5-20.
34. Lemon E. *Central Asia's Multi-vector Defense Diplomacy // Kenon Cable*. – 2022. -№68. – P. 491-512.